

A civil karakter nem jelentene mindenképp iskolarendszeren kívüliséget, hiszen jogi szabályozással az oktatás ezen módusát is az iskolarendszer részévé lehetne tenni. Mindazonáltal a környezeti művelés civil kézben alkalmasabb volna az előrehaladottabb korú lakosság bevonására is. A civilség Magyarországon sajnos sokszor egybeforr a túlméretezett és hanyagságba hajló szabadsággal. Civilnek lenni – helyes jogkövetés mellett – nagyobb felelősséggel jár, mint az állam és az önkormányzatok védőszárnyai alatt cselekedni. A civilség nem a vallásos tudat elnyomására irányul, hanem az értékpluralitás kibontakoztatására: azaz – *inter alia* – a hazai egyházak értékversengését is segíthet kanalizálni.

Az oktatás szigorúságának és követelményorientáltságának éppen a jog adta szabadság nyújthat kvalitatív diverzitást. A környezeti oktatás így egyrészt a jelenleginél kisebb hatalmi távközre tenne szert, másrészt, az iskolák parciális tehermentesítésével, az edukáció mennyisége helyett nagyobb figyelmet lehetne fordítani az oktatás minőségére.

Julesz Máté

Hallgatói értékvilágok és kari struktúrák

Az egyetemek-főiskolák kari struktúrájának vizsgálata szinte magától értetődően kínálja fel a hallgatói bázisok összehasonlítását olyan dimenziókban, amelyek a felsőoktatás területén egyenlőtlenségeket generálnak. Szinte evidenciának számítanak azok a kijelentések és vizsgálatok, amelyek párhuzamot vonnak pl. a hallgatók különböző tökefajtaikkal való ellátottsága vagy a szülők iskolai végzettsége és a kari struktúrák között. Az egyes karok meritési bázisa, beiskolázási körzete sajátos jegyeket mutat fel, s adja meg nagyvonalakban azok presztízisének nagyságát, s kínálja a diákok számára akár az elsőgenerációs értelmiségévé válás útját, akár pedig egy igen kedvező kilépési lehetőséget a munkaerőpiac vagy a doktori tanulmányok felé. Különösen igaz ennek a kettősségnek az együttes jelenléte az integrációval létrejött „mamutintézményekre”. Jelen tanulmány tárgya szintén egy kari szintű elemzés, ugyanakkor a hallgatói különbségek feltérképezését egy sokkal kevésbé megragadható területen, az értékek világában kívánjuk modellezni. Ez a terület két okból is igen hasznos terepét nyújtja vizsgálódásunknak: egyrészt az értékutatásokra a magyar nyelvű szakirodalomban kevés példát találni a felsőoktatás intézményi-kari bontásában. A másik ok az értékek világának összetettségében keresendő: az értékpreferenciák egyszerre okai és következményei is lehetnek a továbbtanulási döntések mögött meghúzódó jelenséghalmaznak, illeszkedhetnek vagy megcáfolhatják a kari sztereotípiákat, s összefonódhatnak az adott kar által nyújtott biográfiákkal, motivációs rendszerekkel, perspektívákkal.

Elemzésünk terepét a tizenöt karból álló Debreceni Egyetem képezi (az alminták nagyságából adódóan ebből tizennégy kar adatait tudtuk felhasználni). A kvantitatív elemzés a 2010-es Campus-lét adatbázison alapul, a hallgatói értékpreferenciák feltérképezését pedig a Rokeach-teszt segítségével végeztük el.¹

Az elméleti keretek: az értékek és a felsőoktatás kapcsolata

A két szféra kapcsolatának vizsgálatakor az egyik kiindulópontot számunkra az az elképzelés képezheti, amelyben az értékpreferenciák bizonyos sajátosságai, amelyek leginkább otthonról hozott tényezőkkel magyarázhatók, indukálhatják a felsőoktatásba, annak különböző presztízzsel bíró szegmenseibe való bekerülést. Oktatásszociológiai elméletek és

¹ A tanulmány a Campus-lét a Debreceni Egyetemen: Csoportok, csoporthatárok, csoportkultúrák című, OTKA által támogatott kutatás (K 81858) keretében készült. A kutatás vezetője Prof. Dr. Szabó Ildikó.

kutatások valószínűsítik azt a logikát, mely szerint bizonyos, leginkább a középosztályra jellemző életmódbeli jegyek, attitűdök, életcélok (melyek mindegyike összefügg az értékpreferenciák jelenségkörével) megléte egybecseng a felsőoktatás belső logikájával és hallgatóképével. Bourdieu² szerint a felsőoktatásban igazán otthonosan a középosztály és az elit gyermekei mozognak, s ennek okát nem csak a neveletésük során elsajátított műveltségi tartalmakkal magyarázhatjuk (ami szintén nem elhanyagolható tényező), hanem motivációikkal, a célokhoz rendelt eszközeikkel, életfelfogásukkal. Bourdieu értelmezésében a fogyasztási és az életmódhoz kapcsolódó szokások, valamint az azokhoz tapadó attitűdök internalizáltak, és jelentős társadalmi meghatározottsággal bírnak (habitus-elmélet). Ugyanakkor ezeknek a tevékenységi formáknak a megléte, ezen elemek rögzülése és rutinná válása, amely a kisgyermekkortól jellemző lesz a középosztálybeli gyermekek szocializációjára, hosszabb távon a felsőoktatásban is jól kamatoztatható tudásanyag összeállítását eredményezi, és az egyenlőtlenségeket generáló tényezővé válik.

A tudomány világának logikáját, amely az egyéni értékpreferenciák rendszerét is megszabja, Weber³ „A tudomány, mint hivatás” c. művéből is ismerhetjük.⁴ Az előttünk kirajzolódó kép a racionalitás, az elhivatottság, a törekvés, a lemondás, és a hierarchiák elfogadásának keverékéből áll össze [„a tudományos képzés... a szellemi arisztokrácia ügye” (Weber 1995:13)], ahol azonban az életpályákat vezérlő fő elveket egyáltalán nem egyszerű megtalálni.⁵ Ugyanakkor Weber az akkori német egyetemek világát elemezve már majdnem száz évvel ezelőtt is arról írt, hogy túlságosan sok középszerű oktató tölt be állást.

A felsőoktatás eltömegesedése ugyanakkor ennek a szelektált hallgatói bázisnak a végét jelentheti, hiszen az egyetemek-főiskolák világába egyre több olyan diák jut be, akik nem az ún. klasszikus hallgatói életvilágokból érkeznek. A szociálisan hátrányos helyzetű, magaskultúrától távol elhelyezkedő, nem a Bourdieu-i értelemben vett középosztálybeli életmóddal rendelkező csoportok értékvilága, gondolkodási strukturái értelemszerűen eltérnek a felsőoktatás világában működő rendszerektől: Pusztaí⁶ szavaival élve mindez az egységes hallgatói kultúra összeomlását eredményezi. Az eltömegesedés ugyanakkor érinti az oktatói szférát, s ezáltal az oktatói értékvilágokat is, amelyben természetesen jelennek meg olyan elemek, amelyek korábban a campusok határain túl voltak fellelhetőek: a tömegkultúra, a népszerű tudomány illetve a hétköznapi tudás fragmentumai. Ezen folyamatok minden bizonnyal eltávolítják a felsőoktatás egészét a tudományos tudás klasszikus arculatától, ennek mértéke azonban különböző lehet a felsőoktatás különböző szegmenseiben. Az alacsonyabb presztízzsel bíró karok esetében az elmozdulás minden bizonnyal jelentős változásokat idéz elő, s a képzés funkcióinak átrendeződését, a tanítás módszertanának átalakulását és a hallgatók hozott tudáselemeinek átstrukturálódását eredményezi. Az eltömegesedés a nagyobb, integrált intézményekben a hallgatói értékvilágok közötti diszkrpanciák fokozódását valószínűsíti.

Az értékek és a felsőoktatás összefonódásának második aspektusát a felsőoktatás értékrendszereket átalakító hatása kínálja. Ha a hallgatót kibocsátó, valamint a befogadó

2 Bourdieu, P. (2008) *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, General Press.

3 Weber, M. (1995) *A tudomány és a politika mint hivatás*. Budapest, Kossuth Kiadó.

4 Vagy kapjuk annak egy idealizáltabb képét abban az esetben, ha pl. összevetjük a Bär-féle egyetem-koncepcióban megragadható értékvilágokkal és személyiségjegyekkel. [Bär, S. (2005) *A céh*. Budapest, Akadémiai Kiadó.]

5 Ellentétben Bourdieu írásaival, ahol ezek osztály-beágyazottsága megragadható.

6 Pusztaí G. (2011) *A láthatatlan kéztől a baráti kezéig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

közeg értékpreferenciái megegyeznek, akkor az egyén a campusok világában otthonosan mozog, szabályaihoz könnyen adaptálódik, értékrendszerét ismeri, míg más esetekben az eltérések értékütközést vonnak maguk után. Az értékek konstruálódási folyamatának ismeretében kijelenthetjük, hogy ez a fajta értékütközés jelentős alkotóeleme az egyéni értékvilágok kiformalódásának, s ennek a folyamatnak a közegét igen gyakran a formális intézmények képezik. Különösen igaz ez az állítás az elemzésünk helyszínét képező Debreceni Egyetemen, ahol a hallgatói bázis összetétele a korábbi évek regionális kutatásai szerint az országos átlagtól eltérőek (pl. magasabb a falusiak vagy az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeinek aránya). Ez az összetétel plusz feladatokat ró azokra a karokra, amelyeket ezek a diákok nagy százalékban választanak továbbtanulási céljukként, hiszen a tudományos világ logikájának közelítése a hallgatói értékvilágokhoz komolyabb kihívást jelent (természetesen abban az esetben, ha az adott oktató is e logikára fűzi fel szakmai munkáját). Veroszta⁷ szerint ilyen klasszikus hallgatói értékek minősül a tudás keresése, a tudományos érdeklődés, a kutatva tanulás. A felsőoktatás piacosodási tendenciái azonban egyrészt átszabták ezen korábbi tartalmak szükségességét az intézmények oldaláról, másrészt pedig a hallgatók szemszögéből nézve – kiindulva az olyan aktuális ifjúságszociológiai tendenciákból, mint pl. az élménytársadalmak, destandardizált biográfiák stb. – is megváltozott ezen elemek megítélése.

Bizonyos tehát, hogy a felsőoktatásban eltöltött évek rányomják a bélyegüket a hallgatói értékvilágokra. Abban a kérdésben azonban, hogy ez a folyamat milyen irányban, és milyen ágensek hatására zajlik le, már nincsen egyetértés a kutatók között. Váriné⁸ számol be a Kohlberg-Kramer szerzőpáros egy kutatásáról, amely az egyetemekre frissen bekerült, illetve képzésük közepén lévő egyetemistákat hasonlított össze több országban is. A kapott eredmények az ún. „morális regresszió” jelenségével írhatók le, hiszen a diákok 20%-ának esetében a morális fejlettség és ítélőképesség tekintetében negatív trendek voltak megragadhatók – ugyanakkor ez a visszaesés csak átmeneti jellegű, és leginkább az ifjúsági életszakasz nonkonform jellegének átélésével hozható kapcsolatba.⁹ Pusztai (2011) a hallgatói szocializációt elemezve jutott arra a következtetésre, hogy annak színterét egyre kevésbé képezik a hagyományos oktatási folyamat szegmensei és aktusai, s jelentős része immár a diákok közösségi interakcióiban és színterein zajlik. Ha ezt a kijelentést továbbgondoljuk, könnyen levonhatjuk azt a konzekvenciát, hogy a campusokon zajló értékátadási folyamat tartalma úgymond elmozdul az akadémiai értékszféra felől az ifjúsági életszakasz jellemző tendenciák irányába, s minden valószínűség szerint a hedonizmus, a jelenközponturn gondolkodás, vagy akár a posztmateriális elemek fokozottabb megjelenése felé mozdítja el a diákokat.

Az egyetemek, karok értékszociológiai vizsgálatára Magyarországon, ha nem is bőségesen, de találhatunk példákat. Varga¹⁰ a Morris-féle értékeszt segítségével több hazai egyetemen vizsgálta a diákok értékpreferenciáit, s mutatta ki longitudinálisan egyrészt a Maitreyan, másrészt a Dionüszosi értékvilágok térnyerését (az előbbi egy, az elmékedést és az élvezeteket ötvöző életvitelt jelképez), miközben a közösségi, kollektivista tartalmak elfogadottsága csökkenni látszik. Kivételt ez alól – jellegzetes módon – egy, a mintába

7 Veroszta Zs. (2010) *Felsőoktatási értékek – hallgatói szemmel. A felsőoktatás küldetésére vonatkozó hallgatói értékstrukturák feltárása*. PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola.

8 Váriné Sz. I. (1987) *Az ember, a világ és az értékek világa*. Budapest, Gondolat Kiadó.

9 A morális regresszió legtipikusabb kutatási helyszínét a börtönök képezik.

10 Varga K. (2003) *Értékek fénykörében*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

került orvostudományi egyetem képez. A Debreceni Egyetem hallgatóinak értékpreferenciáit (is) érintő elemzéseként megemlíthetjük *Jancsák*¹¹ és *Pacsuta*¹² munkáit. Veroszta a már idézett értekezésében két nemzetközi kutatást említ, amely számunkra releváns eredményeket mutat: Myry a gazdasági területen tanuló diákok körében a munkaértékek fokozottabb jelenlétét, a műszaki karokon a tradicionalizmus, a konformitás illetve a biztonság, míg a társadalomtudományok területén a spiritualitás, az univerzalizmus és a jóakarát értékeit mutatta ki. Verkasalo, Daun és Niit a gazdasági szakokon tanuló diákok esetében jegyezte le a hatalom és a teljesítmény magasabb pozicionálását, míg a bölcsészek esetében a hangsúly az univerzalizmusra és a spiritualizmusra esett.

Jelen tanulmányunk keretei között azt a kérdést, hogy az értékpreferenciák területén megfogható különbségeket a hallgatói bázisok eltérő kulturális jegyei generálják inkább, vagy pedig az intézményi lét keretei formálják eltérő jellegűre, nem tudjuk eldönteni. Valószínűleg mind a két strukturáló erő működik a campusok területén – s eközben nem feledkezhetünk meg arról az opcióról sem, hogy az egyes szervezeti egységek minden bizonnyal eltérő mértékben alakítják a diákok életvilágait. Kísérletet tehetünk viszont arra, hogy az általunk kiválasztott területen a nem túl bőséges hazai szakirodalom eredményeit gazdagítsuk, s megpróbáljunk plasztikus képet megragadni a hallgatói értékpreferenciák jelenségköréről.

Az empirikus vizsgálat bemutatása és eredményei

Elemzésünk során a Campus-lét Kutatás 2010-ben felvett, több mint kétezer fős adatbázisát használtuk fel (N = 2384, a mintába kerülés nem véletlenszerű kiválasztással történt, az adatbázist később a nem és a kar változójára súlyozták). A hallgatói értékpreferenciákat a Rokeach-féle értékteszt 36 itemes értéksorával mérték fel, amely 18 eszközértéket és 18 célértéket tartalmaz, s a diákok az egyes itemek fontosságát egytől ötig terjedő skálán értékelték. Elemzésünk során először az értékek rangsorait és átlagait használtuk fel, majd faktorokat különítettünk el mind a célértékekre, mind pedig az eszközértékekre, végül pedig varianciaanalízissel vizsgáltuk meg, hogy mely faktor melyik kar esetében lesz jellemzőbb.

Elemzésünk elvégzése előtt a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

– Feltételezzük, hogy az idézett nemzetközi és hazai kutatási eredmények a mintánkban is visszaköszönnek, tehát a humán jellegű karokon (Bölcsészettudományi Kar, Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar) egy univerzalista, spirituális, pacifistább értékrendet feltételezünk, az orvosi karokon egy közösségi beállítottságot, míg a gazdasági karokon (KGK, GVK) egy racionális, materiális értékrendet valószínűsítettünk.

– Feltételezzük, hogy a Debreceni Egyetem kari struktúrájában vannak olyan párok és csoportok, amelyek rokonítható tudományterülettel, ugyanakkor eltérő presztízzsel és hallgatói bázissal bírnak (pl. BTK- GYFK, ÁOK-NK-EK-FOK-GYK). Ilyen esetekben azt feltételezzük, hogy a kari struktúra szerinti értékvilágok egybevágnak.

A Rokeach-teszt eredményeinek ismeretében elmondhatjuk, hogy a diákok értékpreferenciái egyrészt illeszkednek a hasonló vizsgálatok során kapott hazai eredményekhez és trendekhez (pl. az üdvözülés utolsó helye a rangsorban, a lista elején a boldogsághoz, családhoz kötődő értékek), de a hallgatói lét ismérvei, valamint a generációs adottságok bizo-

11 Jancsák Csaba (2011) Tanárjelöltek értékvilága. In: Kozma Tamás, Perjés István (eds) *Törekvések és lehetőségek a 21. század elején*. Új kutatások a neveléstudományokban 2010. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

12 Pacsuta I. (2012) *Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók értékvizsgálata*. Elővitéra benyújtott PhD-értekezés. Debreceni Egyetem, Neveléstudományi Doktori Program.

nyos elmozdulásokat is eredményeznek. Így kerülnek pl. a rangsorban hátrébb a munkához, anyagi javakhoz, fegyelemhez, szoros társadalmi beilleszkedéshez, segítő attitűdhöz kapcsolódó értékek (segítőképzés, engedelmes), míg a békének és a haza biztonságának az országos vizsgálatokban tapasztalt előkelőbb pozíciója minden bizonnyal az életkori hatásokkal is magyarázható.¹³ Jellegzetes módon a szerelem, valamint az igaz barátság, amelyek a posztmaterialis értékek közé sorolódnak, s a felnőttek esetében a középmezőnyben helyezkednek el, jelen mintánkban előkelőbb pozíciókat foglalnak el. A hedonizmushoz kapcsolható értékek magasabb rangsorolása egyrészt illeszkedik az ifjúsági vizsgálatok trendjébe,¹⁴ de a hallgatói életforma sajátosságai révén *Inglehart*¹⁵ szűkösségi hipotézisével is kapcsolatba hozható. A bölcsesség, a hatékonyság és a logikus gondolkodású értékek magasabb skálaértékei minden bizonnyal az egyetemista léttel, a leendő értelmiségi életforma nyújtotta életcélokkal és gondolkodással, valamint a magyar ifjúság átlagától eltérő szociokulturális háttérrel magyarázhatóak (1. táblázat).

1. táblázat: Hallgatók értékpreferenciái a skálaértékek átlagainak csökkenő sorrendjében

boldogság	4,89	elvégzett munka öröme	4,46
családi biztonság	4,86	bátor	4,44
igaz szerelem	4,80	hatékony	4,44
belső harmónia	4,76	bölcsesség	4,42
igaz barátság	4,74	logikus gondolkodású	4,41
szavahihető	4,73	önálló	4,40
tiszta	4,68	társadalmi megbecsültség	4,38
értelmes	4,65	segítőképzés	4,38
felelősségteljes	4,63	törekvő	4,36
szabadság	4,63	fegyelmezett	4,31
kellemes élet	4,62	megbocsátó	4,23
jókedélyű	4,60	egyenlőség	4,21
béke	4,57	előítéletektől mentes	4,05
önérvet	4,57	engedelmes	4,02
szeretetteljes	4,53	szépség világa	4,02
udvarias	4,50	anyagi jólét	3,97
érdekes élet	4,50	alkotó szellemű	3,75
haza biztonsága	4,46	üdvözülés	3,21

Következő lépésben az egyes értékpreferenciák átlagértékeit vizsgáltuk meg kari bontásban.¹⁶ A táblázatokat sajnos helyhiány miatt nem kerülhetnek közlésre, ugyanak-

13 Füstös L. & Szalma I. (2010) Értékváltozások Magyarországon 1978–2009. In: Füstös L. & Szalma I. (eds) A változó értékrendszer. *Társadalmi regiszter*, No. 1. Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézete.

14 Bauer B. & Szabó A. (eds) *Ifjúság 2004*. Gyorsjelentés. Budapest, Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.

15 Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Changes in 43 Countries*. Princeton, Princeton University Press.

16 A kari bontást a minta 14 kar esetében tette lehetővé – a Zeneművészeti Kar esetében erre az alacsony elemszám miatt nem volt lehetőségünk. A legkisebb kari almintá cellagyakorisága 41 fő. Az egyes karok rövidítése a következő: Állami és Jogtudományi Kar (ÁJK), Általános Orvosi Kar (ÁOK), Bölcsészettudományi Kar (BTK), Egészségtudományi Kar (EK), Fogorvostudományi Kar (FK), Gazdálkodás és Vállalkozástudományi Kar (GVK), Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar (GGFK), Gyógyszerésztudományi Kar (GYK), Informatikai Kar (IK), Közgazdaság és Gazdálkodástudományi

kor a témánk szempontjából leginkább releváns értékek kari átlagait a 2. táblázat tartalmazza. A kapott adatokat áttekintve ugyanakkor rögtön a szemünkbe tűnnek ennek a technikának a legnagyobb hátrányai – egyrészt az egyes karok értékek általi elkötelezettsége (Fogorvostudományi Kar, Gazdálkodás és Vállalkozástudományi Kar, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Népegészségügyi Kar) vagy rendszeres alulbecsülése (Informatikai Kar, Műszaki Kar, Közgazdaság és Gazdálkodástudományi Kar) lesz jellemző, illetve bizonyos esetekben századnyi különbségek döntenek az egyes karok között. Ugyanakkor bizonyos karakterisztikák már ezzel az eszközzel is megragadhatóak: igen jellegzetes például a bölcsészek által igen magasra értékelt itemek köre (bölcesség, egyenlőség, alkotó szellemű), miközben a hatékony, a logikus gondolkodású, fegyelmezett és a kellemes élet a legalacsonyabb értékeket veszi fel ebben az almintában.

2. táblázat: Az egyes értékek átlagai karonkénti bontásban

	anyagi jólét	bölcsesség	elvégzett munka öröme	társadalmi megbecsültség	alkotó szellemű	értelmes	fegyelmezett	felelősségteljes	hatékony	logikus gondolkodású
ÁJK	4,019	4,464	4,503	4,551	3,769	4,682	4,348	4,645	4,403	4,391
ÁOK	3,871	4,517	4,620	4,388	3,774	4,729	4,382	4,657	4,555	4,510
BTK	3,966	4,559	4,481	4,406	3,937	4,676	4,231	4,643	4,352	4,203
EK	3,979	4,443	4,443	4,485	3,389	4,521	4,289	4,649	4,423	4,361
FOK	4,125	4,688	4,700	4,531	3,625	4,733	4,469	4,688	4,656	4,625
GVK	4,086	4,353	4,459	4,446	3,618	4,647	4,315	4,676	4,464	4,441
GYFK	3,951	4,293	4,415	4,500	3,561	4,659	4,410	4,600	4,512	4,390
GYK	4,075	4,415	4,547	4,358	3,755	4,736	4,269	4,604	4,453	4,472
IK	3,933	4,260	4,214	4,081	3,579	4,450	4,214	4,486	4,322	4,415
KGK	4,200	4,311	4,378	4,447	3,556	4,636	4,213	4,620	4,450	4,371
MÉK	3,916	4,408	4,550	4,370	3,798	4,700	4,437	4,756	4,546	4,445
MK	3,927	4,283	4,432	4,333	3,823	4,571	4,294	4,528	4,405	4,528
NK	4,060	4,434	4,639	4,518	3,793	4,747	4,506	4,768	4,622	4,542
TTK	3,859	4,435	4,411	4,332	3,824	4,675	4,363	4,648	4,448	4,424
Átlag	3,970	4,419	4,458	4,381	3,749	4,644	4,313	4,631	4,438	4,404

Szintén informatív a Műszaki Kar hallgatóinak elkötelezettsége a logikus gondolkodású, illetve az alkotó szellemű értékek irányába, míg a TTK-s hallgatók értékpreferenciái posztmateriális elemeket idéznek (szépség, alkotó szellemű), miközben a társadalmi hierarchiakat, materiális javakat elutasítani látszanak (társadalmi megbecsültség, anyagi jólét, elvégzett munka öröme). Az Általános Orvosi Kar hallgatói szintén távolabbinak érzik a materiális értékeket, míg a bölcsességet, önérzetet, a hatékonyságot, az elvégzett munka örömét és az előítéletektől mentes gondolkodást magasra pozicionálják. Az Állam- és Jogtudományi Kar hallgatóinak átlagértékei csupán egyetlen esetben vesznek fel szélsőséges értékeket: a társadalmi megbecsültség kiemelkedő fontosságú a számukra. Materiális

Kar (KGK), Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar (MÉK), Műszaki Kar (MK), Népegészségügyi Kar (NK), Természettudományi és Technológiai Kar (TTK).

jegyekkel bírnak viszont azok a gazdasági jellegű karok (GVK, KGK – anyagi jólét magas pozicionálása) amelyekre hipotéziseinket is vonatkoztattuk.

Elemzésünk következő szakaszában a 36 item sorrendjét vizsgáltuk meg karonkénti bontásban, remélve, hogy tovább tudjuk árnyalni a már kirajzolódott karakterisztikákat.¹⁷ Új elemként emelhetjük ki az egészségügy területéhez tartozó főiskolai karok humanitárius beállítottságát (Egészségügyi Kar, Népegészségügyi Főiskolai Kar miközben ezek az értékek az ÁOK-n nem jelennek meg), valamint a rangsorok segítségével közelebb jutunk az Informatikai Kar hallgatóihoz is, akik az anyagi jólétet, a logikus gondolkodásút, a szabadságot és az érdekes életet magasan, míg az egyenlőséget, a társadalmi megbecsültséget, valamint az elvégzett munka örömét alacsonyan pozicionálják. Az ÁJK-n megfigyelhető szélső értékek a kar hallgatóit az élménykeresés (érdekes élet) felé mozdítják el, de kiugróan magasra rangsorolták ezen almintá diákjai az értelmes eszközértéket is. A GVK-n tanuló diákok értékpreferenciái pacifista vonásokat mutatnak (béke, haza biztonsága, kellemes élet). Kiemelésre érdemes, hogy a Gyermekevelési és Felnőttképzési Kar, amelyre előzetes elvárásaink a BTK-hoz közelítettünk, attól teljesen eltérő jegyeket mutat, és egy szabálykövető-romantikus képet rajzol meg (igaz szerelem, segítőkész, engedelmes, törekvő).

Hiába használtunk fel ugyanakkor kétfajta technikát is, egyes karok értékvilágai továbbra is rejtve maradtak előttünk, miközben bizonyos alminták fő jellegzetességei már többé-kevésbé kiolvashatók az adatokból. Így utolsó lépésként arra vállalkoztunk, hogy egy többdimenziós adatredukciós eljárással, a faktorelemzéssel próbáljuk felderíteni a még fel nem tárt sajátosságokat.¹⁸ A célértékek során három faktort tudtunk megragadni, ezek a humanista-integrált, a személyekben boldogságot kereső, illetve a hedonista-egoista faktorok voltak. Magyarázatra talán csak az első kategória szorul: ez az értékek olyan összerendeződését jelenti, amelyben a közösségben való gondolkodás (haza biztonsága, egyenlőség) humanisztikus értékekkel (bölcesség, belső harmónia, elvégzett munka öröme) párosul. Az eszközértékek esetében egy filantróp (megbocsátó, segítőkész, szeretettel teljes, szavahihető), egy racionális-karrierista (hatékony, törekvő, logikus gondolkodású, önálló), egy nyitott-kreatív (bátor-gerinces, előítéletektől mentes, kreatív) és egy bürokrata faktort tudtuk elkülöníteni (fegyelmezett, engedelmes). Utolsó lépésünként varianciaanalízissel vizsgáltuk meg az egyes alminták esetében, hogy milyen faktor irányába mozdulnak el értékstruktúráik. Szignifikáns eltéréseket öt faktor esetében találtunk (3. táblázat).

A varianciaanalízis eredményei egyrészt megerősítenek bizonyos információkat az egyes karokkal kapcsolatban (pl. bölcsészhallgatók negatív előjelű viszonya a racionális értékekhez, az egészségügyi főiskolai karok filantróp beállítottsága), más esetekben viszont új elemeket is felfedezhetünk: ilyen pl. az általános orvosi kar közösségi-humanisztikus jellege (mindez a filantróp beállítottság nélkül), a közgazdaságtudományi kar hallgatóinak erős negatív kapcsolata a nyitott-kreatív faktorial, vagy a GYFK és a MÉK sajátos arculata. Igen szemléletesnek tartjuk az egészségügyi-orvosi karok erőteljes közösségi-humanisztikus attitűdjét (kivételt ez alól a Gyógyszerésztudományi Kar képez, amelynek értékpreferenciái jelentősen eltérnek ettől a kari csoporttól), valamint a filantróp értékek magasabb elfoga-

17 A táblázatok terjedelmi okok miatt nem kerülhetnek közlésre.

18 A faktorokat varimax módszerrel rotáltuk, és maximum likelihood becslést használtunk fel. A modellek kialakításakor figyeltünk arra, hogy változónként a magyarított információ ne csökkenjen egy egység alá. A megőrzött információmennyiség a célértékeknél 37%, az eszközértékek esetében 46% volt. Az illeszkedő faktorstruktúrát úgy tudtuk elérni, hogy 13–13 értéket tartottunk meg. A faktoranalízis elkészítésében ezúton is köszönjük Fényes Hajnalka segítségét.

dottságát a segítő szakmákat adó főiskolai karokon (GYFK is). Mindazonáltal bizonyos alminták karakterisztikája a faktorok segítségével is alig-alig ragadható meg (TTK, ÁJK).

3. táblázat: Cél- és eszközfaktorok kari bontásban (varianciaanalízis, sig.: 0,05)

	Betagozódott – rendszerben gondolkodó	Személyekben boldogságot kereső	Filantróp	Racionális	Nyitott-kreatív
ÁJK	0,0378332	-0,0361720	0,0133606	-0,0368499	0,0526035
ÁOK	0,1620750	-0,0179834	0,0211658	0,0430509	0,0465470
BTK	0,0981583	-0,0036988	0,0900444	-0,1567520	0,1084329
EK	-0,0081857	0,1271275	0,2195189	-0,1256987	-0,1346697
FOK	0,2021426	0,0550183	0,0059128	0,4455932	0,0379522
GVK	0,0226065	0,1761435	0,0972557	0,0179451	-0,0319875
GYFK	-0,0319590	0,1316414	0,1441743	0,0911125	-0,1298606
GYK	-0,0036069	0,1205160	0,0415392	-0,0394256	-0,0829684
IK	-0,4074858	-0,2846311	-0,3310608	-0,0748963	-0,1518485
KGK	-0,0428983	0,1207829	-0,0422472	0,0158998	-0,1844745
MÉK	0,0995104	0,0827316	-0,0230978	0,1401572	0,0571813
MK	-0,1070347	-0,0854902	-0,0960620	0,0586219	-0,0513238
NK	0,2125256	0,0835607	0,1937569	0,1974254	0,0961679
TTK	-0,0172363	-0,0336306	-0,0243031	0,0451321	0,0472724

Összegzés

Elemzésünk lezárásaként először tekintsük át az előzetesen felállított hipotéziseinket. Első előfeltevésünk az volt, hogy a DE karainak hallgatói értékvilágai egybecsengenek a korábbi kutatási eredményekkel. Feltételeztünk egy univerzalista, pacifistább értékvilágot a bölcsészkar esetében – kapott eredményeink alapján kijelenthetjük, hogy a BTK értékvilága ténylegesen ezen pólus felé közelít. Ha nem is a faktorok, de az egyes értékek vonatkozásában sikerült megragadnunk a gazdasági jellegű karok materiálisabb szemléletét az anyagi jólét itemével, miközben az Általános Orvosi Kar betagozódott-közösségi jellegét – a Varga-féle kutatási eredményekkel egybecsengve – az egyik célfaktorral valószínűsítettük. Kijelenthetjük tehát, hogy első hipotézisünket túlnyomórészt bizonyítottnak tekinthetjük. (Azért csak túlnyomórészt, mert nem tudtuk kimutatni pl. a gazdasági karokon a munkaközpontú szemlélet jeleit.)

Második hipotézisünk a rokonítható karok alapján kialakuló párokra-csoportokra vonatkozott. Ebben az esetben nem látjuk hipotézisünket bebizonyítottnak, hiszen a BTK és a GYFK teljesen más karakterisztikával bír (erős eltérések mutatkoznak meg a nyitott-kreatív, illetve a személyekben boldogságot kereső faktorok esetében), miközben a filantróp jegyek mentén az egészségügyi orvosi karok sajátos értékpreferenciák irányába mutatnak, miközben az ide sorolható egyetemi karok értékvilágai más sajátosságokkal bírnak.

Elemzésünk fontos eredményének tekinthetjük, hogy olyan összefüggések is sikerült rámutatnunk, amelyek a kari struktúrák értékpreferenciái kapcsán eddig kevésbé voltak ismertek: az ÁOK materiális javakat elutasító, de a filantrópia jegyeit fel nem mutató beállítottságára, az egészségügyi főiskolai karok hallgatóinak segítő- vagy a TTK és az IK

társadalmi hierarchiákat elutasító attitűdjeire, vagy akár a BTK hatékonyságot, racionalitást elutasító jellegére.

Összegzőképpen leszögezhetjük, hogy a felsőoktatás értékekre vonatkozó elméleti kereteiből megvonható kép elég távol esik az aktuális hallgatói értékvilágoktól. A tudományos élet racionális beállítottsága, a humanisztikus attitűdök nem általánosíthatók, sőt, olykor negatív előjelekkel jelennek meg a diákok preferenciáiban. Mindeközben olyan faktorok (személyekben boldogságot kereső) és értékek (kellemes élet) válnak preferálattá, amelyek a klasszikus hallgatói képtől – amelyek minden bizonnyal számos idealizált vonást mutatnak fel – távolabbra esnek. Elemzésünk keresztmetszeti jellege révén ugyanakkor nem tud választ adni arra a kérdésre, hogy ezen távolság a felsőoktatás el-tömegesedése előtt is hasonló mélységű volt-e, vagy pedig az utóbbi évek hoztak jelentősebb elmozdulást ezen a területen.

Az értékek és a felsőoktatás kapcsolatát vizsgálva ugyanakkor még számos kevésbé megismert kapcsolat vár feltárára, amelyek a jelen tanulmányunkban alkalmazott kutatási technikákkal nem vizsgálhatóak. Ezek talán legfontosabbika a felsőoktatás értékpreferenciákra gyakorolt hatása, s ezen belül leginkább az a kérdés, hogy a karok sajátos karakterisztikája, amely jelen tanulmányunkban is megmutatkozik, milyen folyamatok eredményeképpen jön létre. Felfogható-e egyfajta előzetes szelektív mechanizmusként, amely a pályaválasztás során bizonyos szakok választása felé mozdítják a diákokat (pl. a segítő pályák választása esetében), vagy a fő hangsúlyok és jellegzetességek a felsőoktatásban eltöltött évek során formálódnak sajátossá? S ha ez utóbbi állításunk igaz, akkor fel kell tennünk magunknak azt a kérdést, hogy milyen ágensek, milyen irányokba és milyen mechanizmusokon keresztül képesek alakítani a diákok gondolkodási struktúráit, hogy a jelen tanulmányunkban is megtapasztalt karakterisztikák kikristályosodhatnak.

Bocsi Veronika